

Tornio

Ylitornio

**Turvallisen toimintakulttuurin ja
hyvinvoinnin edistäminen
perusopetuksessa**

*Kiusaamiseen, häirintään ja väkivaltaan puuttuminen ja
ennaltaehkäisy*

Opas lasten ja nuorten huoltajille

Tekijät Johanna Kallio ja Annika Köpman

STOP! Yhdessä kiusaamista ja väkivaltaa vastaan- hanke

Tämän oppaan tarkoituksena on koota yhteen Tornion ja Ylitornion perusopetuksen kiusaamisen ja väkivallan ennaltaehkäiseviä toimenpiteitä sekä selkeyttää uutta kiusaamiseen puuttumisen mallia. Oppaassa kuvataan, miten Tornion ja Ylitornion perusopetus edistää oppilaiden turvallisuutta ja hyvinvointia.

Turvallinen koulu rakentuu yhteistyöstä: lapsen, kodin ja koulun yhteisestä työstä. Huoltajat voivat kohdata perhe-elämän arjessa tilanteita, jossa lapsen hyvinvoinnista herää huoli. Tällöin kodin ja koulun yhteistyön tärkeys korostuu. Huolenaiheista kannattaa ilmoittaa kouluun mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Oppaaseen on jäsennelty huoltajille keskeiset toimintatavat, joilla koulut edistävät turvallista ja kannustavaa kouluarkea. Koulu auttaa huoltajia matalalla kynnyksellä ja ohjaa tarvittaessa jatkotukeen.

Opas on tuotettu osana **"STOP! Yhdessä kiusaamista ja väkivaltaa vastaan"** -hankkeen tuotoksena.

Sisällysluettelo

TURVALLINEN JA HYVINVOIVA TOIMINTAKULTTUURI PERUSOPETUKSESSA

Turvallisen toimintakulttuurin periaatteet
Järjestyssäännöt
Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo
kasvatukselliset toimet, kurinpitokeinot ja
turvaamistoimet
Häirintä, kiusaaminen ja väkivalta

HYVINVOINNIN EDISTÄMINEN PERUSOPETUKSESSA

Opiskelijahuolto
Oppimisen tuki
Monialainen oppimiskokemus (MOK)
Hyvää kasvua -opetussuunnitelma
Kiusaamisen ehkäisyn S.T.O.P. - toimintamalli
VERSO (vertaissovittelu)
Tukioppilastoiminta
Oppilaskuntatoiminta
Hyvinvointitiimi
Harrastamisen Suomen malli
Muut toimijat
Sovittelu

KIUSAAMISEN PUUTTUMISEN MALLI PERUSOPETUKSESSA

Kiusaamiseen ja väkivaltaan puuttumisen malli
ja koulun rooli
Kiusaamiseen ja väkivaltaan puuttumisen toimintamalli
perusopetuksessa
Laki ja ilmoitusvelvollisuus

KODIN ROOLI

Kodin rooli on tärkein
Kodin ja koulun yhteistyö
Ole mukana, ole tukena – kiusaamisen ehkäisy arjessa
– pohdintatehtäviä arjen yhteisiin hetkiin

“Koulu kukoistaa, kun jokainen kokee kuuluvansa.”

“Pienet teot rakentavat suurta turvaa.”

“Turva synnyttää luottamusta, luottamus oppimista.”

“Jokainen kunnioittava kohtaaminen rakentaa vahvaa toimintakulttuuria. Valitse rakentavasti.”

1

**Turvallinen ja hyvinvoiva
toimintakulttuuri
perusopetuksessa**

Turvallisen toimintakulttuurin periaatteet

Tähän osioon on koottu keskeisimmät lait ja periaatteet, jotka rakentavat koulujen turvallista toimintakulttuuria. Koulun toimintaa ohjaavat **perusopetuslaki, oppilashuoltolaki ja koulun omat järjestyssäännöt sekä kaupungin omat linjaukset**. Perusopetuksessa tulee olla seuraavat lakiin perustuvat suunnitelmat, jotka turvaavat opetuksen lainmukaisuuden sekä oppilaiden hyvinvoinnin ja turvallisuuden.

Keskeiset lait

- Perusopetuslaki 628/1998
- Oppilas- ja opiskeluhuoltolaki 1278/2013
- Lastensuojelulaki 417/2007
- Tietosuojalaki 1050/2018

Opetusta ohjaavat suunnitelmat

- Perusopetuksen opetussuunitelman perusteet (OPH)
- Kunnan oma opetussuunnitelma
- Koulun lukuvuosisuunnitelma

Turvallisuuteen liittyvät suunnitelmat

- Pelastussuunnitelma
- Kriisisuunnitelma
- Järjestyssäännöt

Hyvinvointiin liittyvät suunnitelmat

- Oppilashuoltosuunnitelma
- Oppimisen tuen suunnitelmat
- Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvo-suunnitelmat
- Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma

Muita keskeisiä ohjeita ja suosituksia

- Valtioneuvoston asetukset opetuksesta ja turvallisuudesta
- THL:n ja Opetushallituksen suositukset

**Koulukohtaiset suunnitelmat löytyvät kuntien omilta sivuilta. HUOM! Osa asiakirjoista on salassa pidettäviä kuten mm. kriisisuunnitelma ja pelastussuunnitelma.*

Koulun tulee olla turvallinen paikka kaikille, jotka siellä opiskelevat tai työskentelevät – näin määrätään jo Perusopetuslaissa. Turvallinen toimintakulttuuri rakentuu useista eri osa-alueista: fyysisestä, psyykkisestä, sosiaalisesta, pedagogisesta ja digitaalisesta turvallisuudesta.

- **Fyysinen turvallisuus** tarkoittaa sitä, että koulun tilat, poistumisreitit ja pelastussuunnitelmat ovat kunnossa ja oppimisympäristö on terveellinen.
- **Psyykinen turvallisuus** liittyy oppilaan kokemukseen siitä, että häntä arvostetaan, hänen mielen hyvinvointiaan tuetaan ja kriisitilanteisiin on varauduttu.
- **Sosiaalinen turvallisuus** näkyy kiusaamisen ehkäisyssä, yhteisöllisyyden vahvistamisessa ja yhdenvertaisuuden edistämässä.
- **Pedagoginen turvallisuus** tarkoittaa selkeitä opetuksen tavoitteita, oikeudenmukaista arviointia ja riittävää oppimisen tukea.
- **Digitaalinen turvallisuus** sisältää tietoturvan, vastuullisen verkon käytön ja oppilaiden suojaamisen verkossa.

Kouluilla on velvollisuus huolehtia oppilaiden turvallisuudesta ja varautua erilaisiin kriisitilanteisiin. Tähän sisältyvät esimerkiksi poistumisharjoitukset, riskien arvioinnit ja toimintaohjeet mahdollisia uhkatilanteita varten. Kriisitilanteissa huoltajille tiedotetaan nopeasti ja luotettavasti koulun ohjeiden mukaisesti.

Näiden käytäntöjen taustalla ovat seuraavat velvoitteet:

- Pelastuslaki (379/2011) ja valtioneuvoston asetus pelastustoimesta (407/2011): kouluilla on oltava pelastussuunnitelma, joka sisältää poistumisharjoitukset ja riskien arvioinnin.
- Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki (1287/2013): velvoittaa järjestämään oppilashuollon, johon sisältyvät kriisitilanteiden hallinta ja huoltajien tiedottaminen.

JÄRJESTYSSÄÄNNÖT

Perusopetuslain 29 § edellyttää, että opetuksen järjestäjä hyväksyy peruskouluille järjestyssäännöt. Järjestyssääntöihin kirjataan **koulun turvallisuuden ja viihtyvyyden kannalta tarpeelliset määräykset** käytännön järjestelyistä ja asianmukaisesta käyttäytymisestä. Järjestyssäännöissä voidaan antaa myös tarkempia määräyksiä kielletyistä esineistä tai aineista sekä niiden käytöstä ja säilytyksestä. Lisäksi niissä voidaan määrätä koulun omaisuuden käsittelystä, koulun tilojen siisteydestä sekä oleskelusta ja liikkumisesta koulurakennuksissa ja koulun alueella. **Jokaisella koululla on omat koulukohtaiset järjestyssäännöt**, ja ne tiedotetaan huoltajille ja oppilaille lukuvuosittain.

YHDENVERTAISUUS JA TASA-ARVO

Yhdenvertaisuus tarkoittaa, että **kaikki ihmiset ovat samanarvoisia** riippumatta esimerkiksi iästä, etnisestä tai kansallisesta taustasta, kansalaisuudesta, kielestä, uskonnosta tai vakaumuksesta, mielipiteistä, vammaisuudesta, terveydentilasta, seksuaalisesta suuntautumisesta, sukupuolesta, sukupuoli-identiteetistä, sukupuolen ilmaisusta tai muusta henkilöön liittyvästä syystä.

Yhdenvertaisuuslaki sekä laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta edellyttävät, että koulut laativat yhdenvertaisuussuunnitelman ja tasa-arvosuunnitelman. Kaikilla oppilailla on oikeus yhdenvertaiseen ja turvalliseen kasvu- ja oppimisympäristöön.

KASVATUKSELLISET TOIMET, KURINPITOKEINOT JA TURVAAMISTOIMET

Oppilaan tulee tehdä koulutehtävänsä huolellisesti ja käyttäytyä asiallisesti. Hänen tulee kohdella muita kunnioittavasti ilman kiusaamista tai syrjintää. Oppilaan on myös toimittava niin, ettei hän vaaranna muiden oppilaiden, koulun henkilökunnan tai opiskeluympäristön turvallisuutta tai terveyttä. Kasvatuksellisten, kurinpidollisten ja turvaavien toimenpiteiden tarkoituksena on puuttua epätoivottuun käyttäytymiseen ja varmistaa kaikille oppilaille turvallinen opiskeluympäristö. Kurinpitotoimia harkittaessa otetaan huomioon teon vakavuus sekä oppilaan ikä ja kehitystaso.

Esimerkkejä:

- Kasvatukselliset toimet:
 - **Kasvatuskeskustelu** (perusopetuslaki 35 a §)
 - **Siivousvelvoite** (perusopetuslaki 35 § 4 mom.)
- Turvaamistoimet
 - **Oppilaan määrääminen poistumaan** (perusopetuslaki 36 § 2 mom., 36 a § 1 mom., 36 h §, perusopetusasetus 18 §)
 - **Opetukseen osallistumisen epääminen** (perusopetuslaki 36 § 3 mom., 36 a § 1 mom., 36 h §, perusopetusasetus 18 §)
 - **Turvaamistoimenpiteet** (perusopetuslaki 36 b §)
 - **Esineiden tai aineiden haltuunotto** (perusopetuslaki 36 d §)
 - **Tavaroiden tarkastaminen** (perusopetuslaki 36 e § ja 36 f §)
- Kurinpitotoimet:
 - **Jälki-istunto** (perusopetuslaki 36 § 1, 5 ja 6 mom., 36 a § 1 mom., perusopetusasetus 18 §)
 - **Kirjallinen varoitus** (perusopetuslaki 36 § 1 mom., 36 a § 1 ja 7 mom., 36 h §)
 - **Määräaikainen erottaminen** (perusopetuslaki 36 § 1 mom., 36 a §, 36 h §)

HÄIRINTÄ, KIUSAAMINEN JA VÄKIVALTA

Jokaisella koululla tulee olla toimintamalli häirinnän, kiusaamisen ja väkivallan ehkäisemiseksi sekä niihin puuttumiseksi. Lisäksi kouluilla on oltava suunnitelma kurinpitotoimien ja kasvatuskeskustelun käyttämisestä sekä niitä koskevista menettelytavoista. Koulun velvollisuus on puuttua kaikkiin tilanteisiin heti.

Kiusaamisen vastaisen työn tavoitteena on luoda koululle toimintakulttuuri, joka tukee hyviä vertaissuhteita ja ehkäisee vuorovaikutuksen ongelmia. Koulussa ei hyväksytä minkäänlaista toista loukkaavaa käytöstä.

Kiusaaminen ei itsessään ole rikos, mutta se **voi täyttää rikoksen tunnusmerkistön**. Kiusaamiseen voi liittyä esimerkiksi kunnianloukkaus, yksityiselämää loukkaava tiedon levittäminen, laiton uhkaus, identiteettivarkaus, vahingonteko tai pahoinpitely. **Rikosoikeudellinen vastuu alkaa 15 vuoden iässä. Tämä tarkoittaa, että 15-vuotias tai sitä vanhempi voi joutua rikosoikeudelliseen vastuuseen teostaan. Myös alle 15-vuotias on kuitenkin velvollinen korvaamaan aiheuttamansa vahingot, koska laissa ei ole alaikäraja vahingonkorvausvelvollisuudelle.**

Nuoren ikä otetaan aina huomioon, kun arvioidaan hänen syyllisyyttään ja sitä, millaisia seuraamuksia teosta voi tulla. Jos alle 15-vuotias tekee rikollisen teon poliisi tekee lastensuojeluilmoituksen sekä ilmoittaa asiasta huoltajille.

On myös hyvä muistaa, että kaikki kiusaamiseen osallistuneet voivat syyllistyä rikokseen. Rangaistavaa on itse kiusaamisen lisäksi, myös kiusaajan tukeminen, avustaminen tai yllyttäminen.

Kiusaaminen on monimuotoinen ilmiö, ja joskus sitä voi olla vaikea erottaa muusta ei-toivotusta käyttäytymisestä. **On tärkeää muistaa, että riita on yksittäinen tilanne, jossa oppilaat ovat eri mieltä tai loukkaantuvat toisilleen. Kiusaaminen taas tarkoittaa sitä, että sama oppilas joutuu toistuvasti tilanteisiin, joissa häntä satutetaan tai hänelle aiheutetaan pahaa mieltä.** Jotta pystymme puuttumaan tilanteisiin oikein, on tärkeää oppia erottamaan tavallinen riitatilanne kiusaamisesta.

Kiusaaminen voi näkyä monenlaisina tekoina lasten ja nuorten arjessa. Se voi olla fyysistä, sanallista, sosiaalista tai digitaalisista. Kiusaaminen voi olla avointa ja kaikille näkyvää, kuten jonkun haukkumista tai epäsuoraa, kuten ryhmän ulkopuolelle jättämistä.

Häirintä tarkoittaa käyttäytymistä, joka loukkaa yksilön ihmisarvoa. Se voi liittyä esimerkiksi etniseen taustaan, seksuaaliseen suuntautumiseen, vammaisuuteen tai muuhun henkilöön liittyvään syyhyn. Häirintä luo ilmapiirin, joka tuntuu halventavalta, nöyryttävältä, uhkaavalta tai vihamieliseltä. Tällainen ilmapiiri voi syntyä sanoista, eleistä, teoista tai asenteista, jotka kohdistuvat yksittäiseen oppilaaseen tai kokonaisuun ryhmiin.

Fyysinen kiusaaminen voi tarkoittaa myös väkivaltaa. Se tarkoittaa fyysisen voiman tai vallan tahallista käyttöä tai sillä uhkaamista tavalla, joka kohdistuu toiseen ihmiseen, ihmisryhmään tai yhteisöön.

Epäsuora kiusaaminen	Sanallinen kiusaaminen	Fyysinen kiusaaminen ja väkivalta	Häirintä	Verkkokiusaaminen
<ul style="list-style-type: none"> ryhmästä eristäminen huomiotta jättäminen selän takana puhuminen ilmeily vaikeneminen ja huokailu kiusaamisen sivustaseuraaminen tavaroiden ottaminen ja piilottelu kontrollointi halveksunta pakottaminen johonkin 	<ul style="list-style-type: none"> nimitytely juoruilu pilkkaaminen nauraminen kuiskuttelu yllyttäminen vaaniminen matkiminen ärsyttäminen uhkailu seksualisoiva puhe rasismi vihapuhe 	<ul style="list-style-type: none"> töniminen vaatteista repiminen lyöminen ja läpsiminen potkiminen päälle sylkeminen varastaminen vaarallisilla esineillä uhkailu piirittäminen tai joukkovoimalla uhkailu tilaan lukitseminen tai muu kulun estäminen seksuaalissävyytteinen koskettelu pakottaminen nöyryyttävään tai vahingolliseen tekoon pakottaminen seksuaaliseen tekoon kunniaväkivalta 	<ul style="list-style-type: none"> huhujen levittäminen mustamaalaus töykeät/ilkeät kommentit noloksi tekeminen ja nöyryyttäminen kiristäminen ahdistelu ja häirintä sanasodan aiheuttaminen tahallisesti yksityisen tiedon jakaminen 	<ul style="list-style-type: none"> valeprofiilin luominen huijaaminen yksityisen tiedon jakamiseen ryhmästä eristäminen valokuvien tai videoiden luvaton levittäminen

***“Hyvinvointi ei ole lisäosa –
se on lähtökohta”.***

2

Hyvinvoinnin edistäminen perusopetuksessa

Kouluissa on käytössä monipuolisia toimintatapoja, joilla **ennaltaehkäistään, vahvistetaan ja edistetään** oppilaiden turvallisuutta ja hyvinvointia yksilön, ryhmän ja koko kouluyhteisön tasolla.

OPISKELIJAHUOLTO

Opiskelijahuolto edistää oppilaiden hyvinvointia ennaltaehkäisevästi ja yksilöllisesti. Koulupsykologi, kuraattori ja terveydenhoitaja tarjoavat tukea oppimiseen, mielenterveyteen ja hyvinvointiin liittyvissä kysymyksissä. Oppilashuoltoryhmä kokoontuu tarvittaessa ratkomaan esiin nousseita huolia.

OPPIMISEN TUKI

Oppimisen tuki tarkoittaa pedagogisia ratkaisuja, joita oppilas saa tuen tarpeen ilmetessä omassa opetusryhmässään. Oppimisen tuki perustuu joustaviin opetusjärjestelyihin, eriyttämiseen ja tarvittaessa yksilöllisiin tukitoimiin, kuten erityisopettajan opetukseen, avustajapalveluihin tai apuvälineisiin. Tavoitteena on varmistaa, että jokainen oppilas saa oikea-aikaisen ja tarpeidensa mukaisen tuen osallistua opetukseen ja edetä opinnoissaan.

MONIALAINEN OPPIMISKOKEMUS (MOK)

Monialainen oppimiskokonaisuus (MOK) on perusopetuksessa toteutettava kokonaisuus, jossa eri oppiaineiden sisältöjä yhdistetään yhteisen teeman tai ilmiön ympärille. Oppiminen tapahtuu ilmiöpohjaisesti, yhteistyössä ja käytännön tekemisen kautta arkeen ja ympäröivään maailmaan liittyvissä kokonaisuuksissa.

HYVÄÄ KASVUA -OPETUSSUUNNITELMA

Hyvää Kasvua -opetussuunnitelma on perusopetuksen 1.–9. luokille tarkoitettu laaja-alaisen hyvinvointiopetuksen kokonaisuus, jonka tehtävänä on tarjota kouluille selkeä rakenne ja käytännöt oppilaiden hyvinvoinnin vahvistamiseen. Sen tavoitteena on lisätä oppilaiden hyvinvointia, ennaltaehkäistä poissaoloja ja syrjäytymistä sekä tukea myönteistä, yhteisöllistä koulukulttuuria.

KIUSAAMISEN EHKÄISYN S.T.O.P. -TOIMINTAMALLI

Hyvää Kasvua- opetussuunnitelman rinnalle on kehitetty kiusaamisen ehkäisyn toimintamalli, jonka päämääränä on pitkäkestoinen ja yhteisöjä voimaannuttava muutos. Kiusaaminen pyritään pysäyttämään sekä laaja-alaisilla hyvinvointiperustaisilla ennakoivilla toimilla että ratkaisukeskeisillä puuttumisen keinoilla. Tavoitteena on, että yhteisön jokaisella tasolla, oppilaat, opettajat ja koulun aikuiset oppivat toimimaan arjessa rakentavasti, empaattisesti ja yhteisöllisesti muiden kanssa, osana tiivistä, turvallista ja hyvinvoivaa kouluyhteisöä.

VERSO (VERTAISSOVITTELU)

VERSO eli vertaissovittelu on kouluilla tapahtuvaa sovittelutoimintaa. Sovittelijoina toimivat koulutuksen saaneet koulun oppilaat. Toimintaa ohjaavat ja tukevat aina koulutuksen saaneet aikuiset. Toiminta tukee lasten oppimista, oikeuksia ja osallisuutta. Toiminnan tavoitteena on vahvistaa yhteisön hyvinvointia, ennaltaehkäistä konfliktien kärjistymistä ja tukea oppilaiden osallisuutta sekä vuorovaikutustaitoja. Tutustu oman koulusi VERSO toimintaan ja sen käytäntöihin.

TUKIOPPILASTOIMINTA

Tukioppilastoiminta vahvistaa koulun hyvinvointia tarjoamalla vertaistukea, edistämällä myönteistä ilmapiiriä ja tukemalla uusien oppilaiden ryhmään kiinnittymistä. Tavoitteena on ehkäistä yksinäisyyttä ja kiusaamista, lisätä oppilaiden osallisuutta ja yhteisöllisyyttä sekä rohkaista toisia huomioimaan, turvalliseen ja kannustavaan kouluarkeen.

OPPILASKUNTATOIMINTA

Oppilaskuntatoiminta tarjoaa kaikille oppilaille tavan vaikuttaa koulun arkeen ja tuoda heidän näkemyksensä esille. Toiminta ohjaa oppilaita yhteistyöhön, vastuunottoon ja demokraattisiin toimintatapoihin.

Tavoitteena on vahvistaa osallisuutta, yhteisöllisyyttä ja oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia sekä kehittää neuvottelu-, vuorovaikutus- ja päätöksentekotaitoja. Oppilaskunta edistää kouluyhteisön hyvinvointia ja antaa oppilaille aitoja tilaisuuksia vaikuttaa heitä koskeviin asioihin.

HYVINVOINTITIIMI

Koulujen hyvinvointitiimit edistävät oppilaiden hyvinvointia, turvallisuutta ja osallisuutta koko kouluyhteisössä. Ne suunnittelevat ja toteuttavat ennaltaehkäisevää yhteisöllistä hyvinvointityötä, kuten koulun ilmapiiriä vahvistavia käytäntöjä, kiusaamisen ehkäisyä ja koulupäivän sujuvuutta tukevia toimintatapoja. Tiimien työ perustuu perusopetuksen tavoitteisiin oppilaiden oppimisen, kasvun ja hyvinvoinnin tukemisesta.

HARRASTAMISEN SUOMEN MALLI

Harrastamisen Suomen malli tarjoaa 1.–9.-luokkalaisille maksuttomia, koulupäivien yhteydessä järjestettäviä harrastustunteja. Toiminta on kaikille avointa ja toteutetaan kaikissa Tornion ja Ylitornion peruskouluissa. Harrastukset suunnitellaan oppilaiden toiveiden perusteella. Harrastetoimintaa järjestävät opettajat, asiantuntijat sekä paikalliset seurat ja yhdistykset.

Torniossa toimii myös Liikkuva koulu- hanke, joka lisää oppilaiden liikkumista ja aktiivisuutta koulupäivän aikana. Toimintaan kuuluu mm. oppilaiden ohjaama välkätoiminta, välituntileikit, välinelainaamot sekä matalan kynnyksen liikuntahaasteet.

MUUT TOIMIJAT

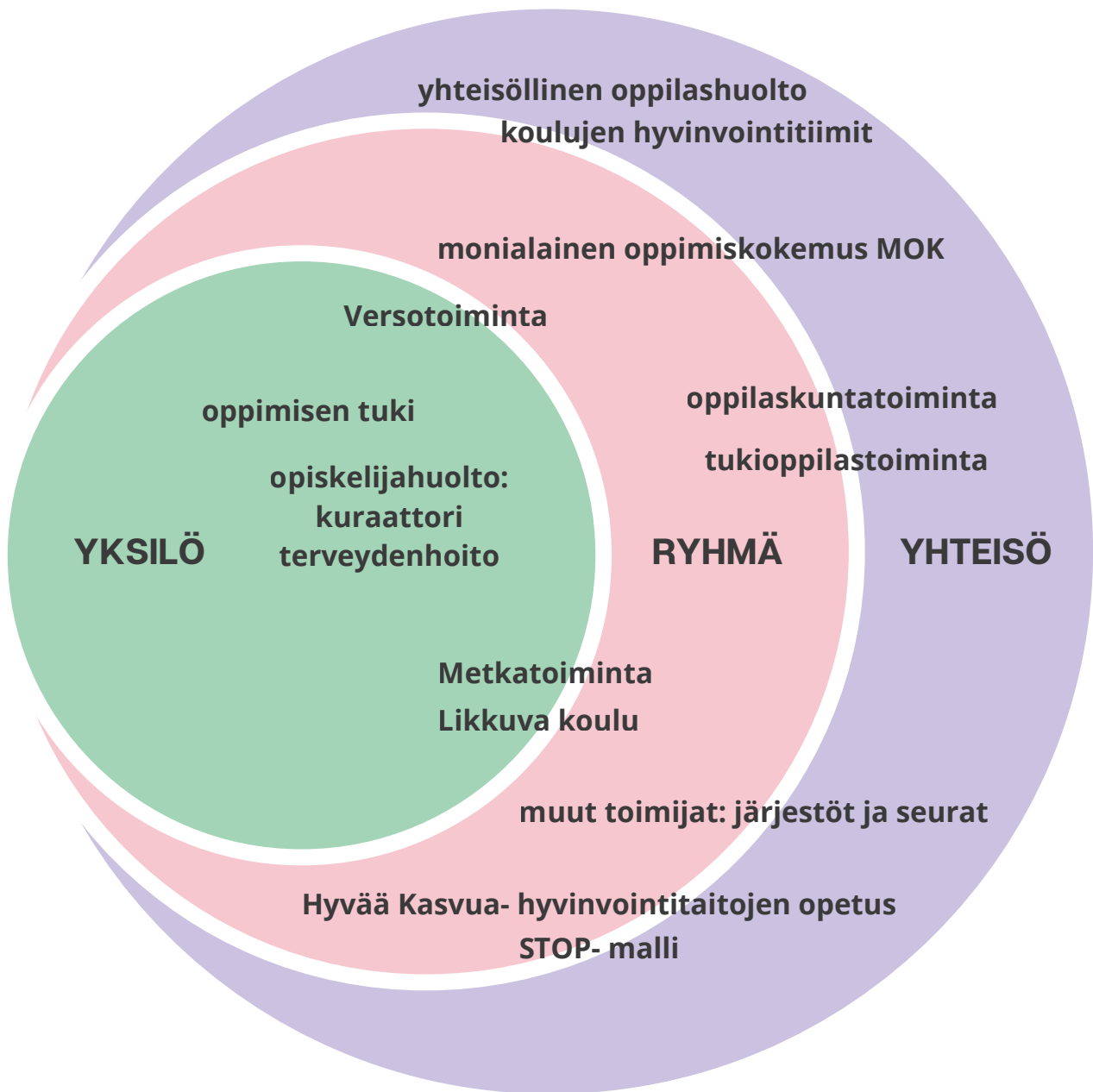
Muut toimijat, kuten järjestöt ja seurat, tukevat koulua tarjoamalla oppilaille lisätoimintaa, asiantuntemusta ja hyvinvointia vahvistavia palveluja, jotka täydentävät koulun omaa toimintaa.

SOVITTELU

Väkivalta- ja omaisuusrikoksia on mahdollista yrittää ratkaista sovittelulla oikeusprosessin välttämiseksi. Sovittelu on mahdollinen myös alle 15-vuotiaiden tekemissä rikoksissa. Sovittelu on vapaaehtoista ja edellyttää aina molempien osapuolten suostumusta. Suostumuksen voi peruuttaa missä tahansa sovittelun vaiheessa. Sovittelua koskevan aloitteen voivat tehdä rikoksesta epäilty, uhri, alaikäisen huoltajat, poliisi tai syyttäjä.

Rikosasioiden sovittelu on maksutonta. Siinä rikoksen osapuolet voivat kohdata toisensa luottamuksellisesti puolueettoman sovittelijan välityksellä. Jos sovittelun osapuolena on alaikäinen, hänen huoltajallaan on oikeus osallistua sovitteluun.

KIUSAAMISEN ENNALTA EHKÄISEVÄT TOIMENPITEET YKSIÖ-, RYHMÄ- JA YHTEISÖTASOLLA

Stop! Yhdessä kiusaamista ja väkivaltaa vastaan- hanke. 2025-2026.

“Turvallinen arki tekee tilaa rohkealle oppimiselle.”

*“Hyvä toimintakulttuuri ei synny sattumalta,
vaan sovitusta pelisäännöistä.”*

Kiusaamisen puuttumisen malli perusopetuksessa

3

KIUSAAMISEEN JA VÄKIVALTAAN PUUTTUMISEN MALLI JA KOULUN ROOLI

Kiusaamisen ehkäisy on koko koulun yhteinen tehtävä. Kaikkeen epäasialliseen käytökseen koulussa tulee puuttua heti tilanteen vaatimalla tavalla. Koulu selvittää kaikki tietoonsa tulleet tapaukset mahdollisimman nopeasti, ja huoltajille kerrotaan tilanteen etenemisestä koko prosessin ajan.

Opettajan tai rehtorin tulee ilmoittaa tietoon tulleesta koulussa tai koulu- ja kotimatalla tapahtuneesta häirinnästä, kiusaamisesta tai väkivallasta. Ilmoitus tehdään sekä kiusaamiseen syyllistyneen että sen kohteena olevan oppilaan huoltajille. Tulee kuitenkin muistaa, että **koulu- ja kotimatkat eivät ole koulun toimintaa, jolloin siellä tapahtuneissa rikkeissä koululla ei ole toimivaltaa määrätä rangaistuksia, eivätkä järjestyssäännöt ole tuolloin voimassa. Koululla on silti velvollisuus kertoa tapahtuneesta huoltajille ja tarjota tarvittaessa kuraattorin tai psykologin tukea. Sama toimintatapa koskee myös nettikiusaamista.**

Koulun velvollisuus on puuttua kiusaamiseen ja seurata tilanteen etenemistä yhdessä huoltajien kanssa. Koulun tehtäviin kuuluvat kiusaamisen tunnistaminen, tilanteen selvittäminen, kiusatun turvallisuuden varmistaminen ja muutoksen tukeminen.

Jos koulun tietoon tulee alaikäiseen kohdistuva kiusaaminen, joka voi täyttää rikoksen tunnusmerkistön, koulun on hyvä ensin keskustella asiasta huoltajan kanssa ja tarvittaessa ottaa yhteyttä poliisiin. Koulu voi myös kysyä poliisilta neuvoa siitä, pitäisikö asiasta tehdä rikosilmoitus. **Vakavissa väkivaltilanteissa poliisiin tulee ottaa yhteyttä heti.**

Seuraavalla sivulla on Tornion ja Ylitornion perusopetuksen toimintamalli kiusaamiseen ja väkivaltaan puuttumisesta. Kaikki toimintatavat perustuvat lainsäädäntöön, opetussuunnitelmaan ja kuntien omiin linjauksiin.

Kiusaamiseen ja väkivaltaan puuttumisen toimintamalli perusopetuksessa

YKSITTÄINEN RIITATILANNE/EPÄASIALLINEN KÄYTÖS

Tilanteen havaitseminen/ tiedon saaminen

1. Tilanteen havainnut/tiedon saanut tekee VERSO-sovittelu pyynnön

Kun tilanne ei sovellu VERSO-sovitteluun

1. Tilanteen havainnut välittää tiedon luokanopettajille/-valvojille.

VERSO-sovittelu

1. VERSO tapaaminen osapuolten kesken.
2. Dokumentointi VERSO lomakkeelle.

Selvityskeskustelu

1. Luokanopettajat/-valvojat selvittävät yhdessä toisen aikuisen kanssa.
2. Kaikki osapuolet kuullaan erikseen

Jatkotoimenpiteet

- Seuranta 1vko.
- Seurantatapaaminen.
- Koulun VERSO toimenpiteiden mukaan tieto huoltajille.

1. KIUSAAMINEN ON TOISTUVAA TAI MUUTEN TÄYTTÄÄ KIUSAAMISEN KRITEREIT

Tilanteen havaitseminen/ tiedon saaminen

1. Tilanteen havainnut välittää tiedon luokanopettajille/-valvojille.

Selvityskeskustelu

1. Luokanopettajat/-valvojat selvittävät yhdessä toisen aikuisen **tai** kiusaamisen vastaisen työn tiimin kanssa.
2. Kaikki osapuolet kuullaan erikseen.
3. Tieto huoltajille ja dokumentointi STOP-kortille. (Wilma)

Jatkotoimenpiteet

- Tieto huoltajille.
- Tieto opettaville opettajille.
- Seuranta 1-2vko.
- Seuraamustoimet.
- Seurantatapaaminen.
- Tukitoimet osapuolille.

2. KIUSAAMINEN TAI EPÄASIALLINEN KÄYTÖS JATKUU EDELLEEN

Tilanteen havaitseminen/ tiedon saaminen

1. Tieto luokanopettajille/-valvojille
2. Luokanopettajat/-valvojat vie asian tiedoksi rehtorille **tai** kiusaamisen vastaisen työn tiimille.
3. Luokanopettaja/-valvoja tai rehtori voi konsultoida sovittelupalvelua.

Yhteistapaaminen

1. **Luokanopettajan/-valvojan kokoamat erilliset tapaamiset** kaikkien osapuolten huoltajien kanssa - mukana rehtori/kiusaamisen vastaisen työn tiimi, **tarvittaessa** kuraattori ja sovittelupalvelu.
2. Dokumentointi STOP-kortille. (Wilma)

Jatkotoimenpiteet

- Tieto opettaville opettajille.
- Seuranta 1-2vko.
- Seuraamustoimet.
- Seurantatapaaminen.
- Tukitoimet osapuolille.

3. PITKÄÄN JATKUNUT KIUSAAMINEN TAI VÄKIVALTAINEN KÄYTÖS

Tilanteen havaitseminen/ tiedon saaminen

1. Tieto luokanopettajille/-valvojille.
2. Luokanopettajat/-valvojat vie tiedon välittömästi rehtorille, apulais- tai vararehtorille.
3. **Rehtorin, apulais- tai vararehtorin vastuulla on tiedottaa** huoltajille asiantuntijaryhmän kokoontumisesta yhdessä huoltajien kanssa.

Asiantuntijaryhmä

1. Rehtori, apulais- tai vararehtori kokoaa **asiantuntijaryhmän:** luokanopettajat/-valvojat, kiusaamisen vastaisen työn tiimi, kuraattori, koulupsykologi ja poliisi ja/tai sovittelupalvelu.
2. Asiantuntijaryhmä tapaa huoltajat yhteisesti **tai** erikseen.
3. Dokumentointi STOP-kortille. (Wilma)

Jatkotoimenpiteet

- Seuraamustoimet: koulun toimet, poliisin/sovittelun toimet.
- Tukitoimet osapuolille.
- Asian sovittelu jatkuu sovittelutoimen kanssa.
- Seuranta koululla.
- Lastensuojeluilmoitus.
- Rikosilmoitus.

Väkivaltatilanteet

Väkivaltaan kuuluvat **kaikki välittömästi henkeä ja terveyttä uhkaavat fyysiset ja psyykkiset väkivaltatilanteet.**

Tilanteen havaitseminen/ tiedon saaminen

1. Tieto **välittömästi rehtorille**
2. Koulu siirtyy **suoraan lain velvoittamiin toimenpiteisiin:** Suora yhteys huoltajiin, lastensuojeluilmoitus, rikosilmoitus poliisille, määräaikainen erottaminen.

Jatkotoimenpiteet

- Tapauksen käsittely siirtyy välittömästi muille viranomaisille.
- Koulu järjestää tukitoimia.

Laki ja ilmoitusvelvollisuus

Lastensuojelulaki 2 § (Vastuu lapsen hyvinvoinnista)

- Lapsen huoltajilla on ensisijainen vastuu lapsen hyvinvoinnista.
- Lapsen huoltajan tulee turvata lapselle tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi.
- Lasten ja perheiden kanssa toimivien viranomaisten on tuettava huoltajia heidän kasvatustehtävässään ja pyrittävä tarjoamaan perheelle tarpeellista apua riittävän varhain.

Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 16 § (Yhteydenotto opiskeluhuoltopalvelujen saamiseksi)

- Jos oppilaitoksen työntekijä arvioi opiskelijan tarvitsevan opiskeluhuoltopalveluja, hänen on otettava viipymättä yhteyttä opiskeluhuollon työntekijään yhdessä oppilaan kanssa.
- Jos yhteydenottoa ei voi tehdä yhdessä, oppilaalle sekä hänen huoltajalleen on annettava tieto yhteydenotosta ja sen syistä, ellei laki toisin sääädä.

YKSITTÄINEN RIITATILANNE/EPÄASIALLINEN KÄYTÖS

Perusopetuslaki 29 §

- Opettajan tai rehtorin **velvollisuus ilmoittaa** huoltajille tai laillisille edustajille, jos koulussa tai koulumatkalla on tapahtunut häirintää, kiusaamista, syrjintää tai väkivaltaa
- Ilmoitus koskee sekä epäiltyä että kohteena olevaa oppilasta.

KIUSAAMINEN ON TOISTUVAA TAI MUUTEN TÄYTTÄÄ KIUSAAMISEN KRITTEERIT

Perusopetuslaki 35 a § (kasvatuskeskustelu)

- Oppilas voidaan määrätä kasvatuskeskusteluun, jos hän häiritsee opetusta, rikkoo koulun järjestystä, menettelee vilpillisesti, kohtelee muita oppilaita tai henkilökuntaa epäkunnioittavasti tai loukkaa toisen ihmisarvoa.
- Keskustelu tulee kirjata ja siitä tulee ilmoittaa huoltajille.
- Huoltajalle varataan mahdollisuus osallistua keskusteluun, jos katsotaan tarpeelliseksi.

Perusopetuslaki 36 a §

- Ennen kirjallista varoitusta tai määräaikaista erottamista oppilaan huoltajalle on annettava mahdollisuus tulla kuulluksi.
- Muista kurinpitotoimista (36 §) on ilmoitettava huoltajalle.
- Jos kyse on opetuksen epäämisestä (36 c §), tieto voidaan joutua välittämään myös sosiaalihuollon viranomaiselle.

KIUSAAMINEN TAI EPÄASIALLINEN KÄYTÖS JATKUU EDELLEEN

Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta 1 § ja 2 §

- Tavoitteena on käsitellä rikoksen aiheuttamat henkiset ja aineelliset haitat sekä sopia niiden hyvittämisestä. Sovittelu voi koskea myös vähäisiä riita-asioita.
- Sovittelu edellyttää osapuolten henkilökohtaista ja vapaaehtoista suostumusta.
- Alaikäiseltä tarvitsee oman, että huoltajan suostumuksen.

PITKÄÄN JATKUNUT KIUSAAMINEN TAI VÄKIVALTAINEN KÄYTÖS

Lastensuojelulaki 25 § (ilmoitusvelvollisuus hyvinvointialueelle)

- Ammattihenkilöillä (esim. opettajat, terveydenhuollon työntekijät) on velvollisuus tehdä ilmoitus salassapitosäännöksistä huolimatta, jos lapsen hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai lapsen oma käyttäytyminen antavat aiheen selvittää lastensuojelun tarvetta.

Lastensuojelulaki 25 § (ilmoitusvelvollisuus poliisille)

- Ammattihenkilöillä on velvollisuus ilmoittaa poliisille, jos on syytä epäillä, että lapseen on kohdistettu seksuaalirikos (rikoslain 20 luku) tai henkeen ja terveyteen kohdistuva rikos (rikoslain 21 luku), jonka enimmäisrangaistus on vähintään 2 vuotta vankeutta.

*“Lapsen hyvinvointi kasvaa siellä,
missä aikuiset puhaltavat yhteen suuntaan.”*

*“Yhteistyö ei ole lisätehtävä,
se on kasvatuksen sydän.”*

*”Kun koti ja koulu kulkevat rinnakkain,
lapsi uskaltaa kulkea eteenpäin.”*

*“Hyvinvointi ei synny sattumalta,
vaan yhteistyöstä.”*

4

Kodin rooli

KODIN ROOLI ON TÄRKEIN

Huoltajat ovat tärkein tuki lapsen koulupolulla. He näkevät usein ensimmäiset merkit muutoksista lapsen hyvinvoinnissa. Huoltaja voi tukea koulun työtä keskustelemalla arjesta, huolehtimalla rutiineista, seuraamalla digikäyttäytymistä ja kannustamalla lasta kertomaan huolistaan niin kotona kuin koulussa.

Koti tukee lasta erityisesti silloin, kun koulussa on haasteita ystävyys-suhteissa, oppimisessa tai viihtymisessä. Yhteistyö koulun kanssa auttaa löytämään ratkaisut. Huoltaja ja koulu seuraavat sovittuja toimenpiteitä yhdessä. Huoltajat ovat keskeinen osa koulu-yhteisöä. Kodin ja koulun yhteistyöllä varmistetaan, että oppilaan hyvinvointi, oppiminen ja arjen haasteet tulevat huomioiduiksi ajoissa.

KODIN JA KOULUN YHTEISTYÖ

Koulu viestii säännöllisesti Wilman kautta ja huoltajia kannustetaan osallistumaan koulun arkeen. Yhteistyöllä varmistetaan, että oppilaan hyvinvointi, oppiminen ja arjen haasteet tulevat huomioiduiksi ajoissa.

Myös huoltajilla tulee olla mahdollisuus olla mukana koulutyössä ja sen kehittämisessä. Huoltajien tutustuminen opettajaan, toisiin huoltajiin ja oppilaisiin tekee luokasta yhteisön, joka yhdessä ehkäisee ryhmän ulkopuolelle jäämistä ja kiusaamista. Huoltajien näkyminen koulun arjessa viestii lapsille, että koulu ja huoltajat toimivat yhdessä, jolloin kiusaamisen vastainen työ tehostuu. Kun huoltajat pääsevät keskustelemaan yhteisissä koulun tilaisuuksissa, ja ovat mukana luomassa pelisääntöjä, on helpompi selvittää myös mahdollisia kiusaamistilanteita.

Yhteistyön tehostamiseksi huoltajien on tärkeä käydä lasten kanssa keskustelua kotona koulussa vallitsevista ihmissuhteista: onko kaikilla koulussa kaveri, kiusataanko jotain oppilasta, kiusaako oma lapsi vai onko lapsen mielestä tärkeää ottaa kaikki mukaan ryhmässä toimiessa. Huoltaja voi kannustaa kaikkien huomioimiseen ja kaverisuhteiden muodostamiseen myös yksinäisten lasten kanssa. Vanhempainyhdistys- ja vanhempaintoimintaa kannattaa ohjata myös koulun toimesta entistä enemmän hyvinvointia ja yhteisöllisyyttä vahvistavaan toimintaan.

OLE MUKANA, OLE TUKENA – KIUSAAMISEN EHKÄISY ARJESSA

– pohdintatehtäviä arjen yhteisiin hetkiin

Päivän kohtaamiskysymys – Harjoittaa tunnetaitoja ja empatiaa.

Kysy päivittäin lapselta hänen ajatuksistaan ja kokemuksistaan kohtaamistilanteissa. Esim:
Kuka oli tänään kiva jollekin?
Huomasitko jonkun jäävän yksin?
Miltä sinusta tuntui koulussa tänään?

"Mitä tekisit jos...?" – Vahvistaa lapsen valmiutta toimia kiusaamistilanteissa.

Keksi kerran viikossa arkinen tilanne, esim:
"Mitä tekisit, jos huomaat että jollekin nauretaan ilkeästi?"
Keskustelkaa vastauksista rauhassa, ilman oikeita tai väärä vastauksia.

Yhteinen ystävällinen teko – Tekee ystävällisyydestä näkyvää ja konkreettista.

Sopikaa yhdessä yksi pieni teko päivään esim. tervehdys uudelle henkilölle, vieruskaverin huomioiminen, puolustava kommentti toisen puolesta.
Kysy päivän päätteeksi "Miten se meni?"

Tunnebarometri – Auttaa lasta tunnistamaan ja sanoittamaan tunteita.

Pyydä lasta kuvaamaan päivän tunteensa värillä, sanalla tai eleellä.
Ole läsnäoleva ja myötätuntoinen aikuinen myös kuullaksesi lapsen perustelu tunteelle.

Toiseen rooliin asettuminen – Kehittää empatiaa ja vastuunottoa.

Leikkikää tai keskustelkaa:
Miltä kiusaamista kokeneesta tuntuu?
Miltä tuntuu, jos kukaan ei puutu?
Miltä tuntuu olla se, joka auttaa?

Lupa kertoa – Madaltaa kynnystä ottaa asiat turvallisesti puheeksi.

Rohkaise ja sano lapselle usein ääneen:
"Voit aina kertoa, jos sinua tai jotakuta muuta kiusataan. Sinua ei syytetä."

Hyvien tekojen bongaus – Vahvistaa myönteistä ryhmäkulttuuria.

Bongatkaa yhdessä yksi hyvää tarkoittava teko päivässä (lapsen tai muiden).
Kehu myös tekoa, ei ainoastaan ihmistä!

Huolehdi myös digiarjesta – Ehkäisee verkossa tapahtuvaa kiusaamista.

Kysy viikoittain:
Ketä seuraat tai kenen kanssa juttelet?
Onko verkossa ollut jotain ikävää?
Keskustelkaa yhdessä, miten toimia, jos netissä kiusataan.

Tee oma esimerkki näkyväksi – Lapsi oppii ennen kaikkea mallista.

Kerro lapselle ääneen:
Miten itse puutut epäasialliseen käytökseen?
Miten kohtelet muita kunnioittavasti?

YHTEYSTIETOJA/LINKKEJÄ

www.tornio.fi

<https://www.positiivinenoppiminen.fi/hyvaakasvua-opetussuunnitelma/>

<https://www.sovittelulappi.fi/>

<https://poliisi.fi/tee-rikosilmoitus>

LÄHTEET

Finlex: Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2005/1015>

Finlex: Lastensuojelulaki. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2007/417>

Finlex: Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/saaduskokoelma/2013/1287>

Finlex: Pelastuslaki. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2011/379>

Finlex: Perusopetuslaki. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/1998/628>

Finlex: Rikoslaki. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/1889/39-001>

Finlex: Vahingonkorvauslaki. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/1974/412>

Finlex: Valtioneuvoston asetus pelastustoimesta. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2011/407>

Helsingin kaupunki: Ennaltaehkäise ja puutu kiusaamiseen. <https://www.hel.fi/static/kasko/yhteiset/kiusaamisen-vastainen-toimintamalli-2024.pdf>

Kaakkois-Suomen poliisilaitos, Lainvastaisten tekojen toimintamalli. <https://ruokolahti.fi/media/pdf-tiedostot/ptv-lomakkeet/lainvastaisten-tekojen-toimintamalli.pdf>

Meri-Lapin alueellinen opetussuunnitelma, 2016. <https://www.tornio.fi/wp-content/uploads/2017/11/perusopetus-ops2016-versio-27-06-2016.pdf>

Nuortennetti: Rikosten käsittely ja rangaistukset. <https://www.nuortennetti.fi/netti-ja-media/laki-ja-netti/rikosten-kasittely-ja-rangaistukset/>

OAJ: Haastavat tilanteet arjen työssä. https://www.oaj.fi/contentassets/of1ea6b74a9c41dob773a22947ff1380/haastavat_tilanteet_arjen_tyossa_1_2020.pdf

OAJ: Yhteistyö kodin kanssa. <https://www.oaj.fi/tyoelamaopas/opettajan-vastuut-ja-velvollisuudet/yhteistyö-kodin-kanssa/>

Opetushallitus: Ilmoitusvelvollisuudet ja tiedon siirto. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/8.10.25%20Ilmoitusvaelvollisuudet%20ja%20tiedonsiirto_o.pdf

Opetushallitus: Häirinnän ennaltaehkäisy ja puuttuminen. <https://www.oph.fi/fi/opettajat-ja-kasvattajat/hairinnan-ennaltaehkaisy-ja-puuttuminen>

Opetushallitus: Kiusaaminen ja väkivalta sekä niiden tunnistaminen. <https://www.oph.fi/fi/teemat-ja-kehittaminen/kiusaaminen-ja-vakivalta-seka-niiden-tunnistaminen>

Opetushallitus: Kiusaamisen ja väkivallan ehkäisyn koulutuskokonaisuus. <https://www.oph.fi/fi/teemat-ja-kehittaminen/kiusaamisen-ja-vakivallan-ehkaisy-koulutuskokonaisuus>

Opetushallitus: Kriiseihin varautuminen ja toiminta äkillisessä kriisitilanteessa, 2025. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/kriiseihin-varautuminen-ja-toiminta-akillisessa-kriisitilanteessa>

Opetushallitus: Kiusaamisen vastainen työ kouluissa ja oppilaitoksissa. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/kiusaamisen_vastainen_työ_kouluissa_ja_oppilaitoksissa.pdf

Opetushallitus: Luomanen T., Merkityksellinen koulun toimintakulttuuri. <https://www.oph.fi/fi/teemat-ja-kehittaminen/merkityksellinen-koulun-toimintakulttuuri>

Opetushallitus: Monialainen yhteistyö ja opiskeluhoitopalvelut. <https://www.oph.fi/fi/teemat-ja-kehittaminen/monialainen-yhteistyö-ja-opiskeluhoitopalvelut>

Opetushallitus: Ohje järjestyssäntöjen laatisemasta (2025). <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/ohje-jarjestyssaantojen-laatisemisesta>

Opetushallitus: Oppilaan oikeudet ja velvollisuudet perusopetuksessa. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/oppilaan-oikeudet-ja-velvollisuudet-perusopetuksessa>

Opetushallitus: Opiskeluhoitopalveluista apua ja tukea oppilaille ja opiskelijoille. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/opiskeluhoitopalveluista-apura-ja-tukea-oppilaille-ja-opiskelijoille#anchor-yhteisollinen-opiskeluhoito>

Opetushallitus: Pedagoginen turvallisuus. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/pedagoginen-turvallisuus>

Opetushallitus: Perusopetuksen kasvatukselliset toimet, kurinpitokeinot ja turvaamistoimet. <https://www.oph.fi/fi/teemat-ja-kehittaminen/perusopetuksen-kasvatukselliset-toimet-kurinpitokeinot-ja-turvaamistoimet>

Opetushallitus: Perusopetuksen kasvatuksellisten toimien, kurinpitokeinojen ja turvaamistoimien suunnitelma. <https://www.oph.fi/fi/teemat-ja-kehittaminen/perusopetuksen-kasvatuksellisten-toimien-kurinpitokeinojen-ja-turvaamistoimien-suunnitelma>

Opetushallitus: Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelu. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/tasa-arvo-ja-yhdenvertaisuussuunnittelu>

Opetushallitus: Turvallisuuteen liittyviä sivustoja ja materiaalia muualla verkossa. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/turvallisuuteen-liittyvia-sivustoja-ja-materiaalia-muualla-verkossa>

Opetushallitus: Varhaiskasvatuksen ja koulutuksen henkilöstön ilmoitusvelvollisuudet ja tiedonsiirto. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/varhaiskasvatuksen-ja-koulutuksen-henkiloston-ilmoitusvelvollisuudet-ja-tiedonsiirto>

Peda.net: Milloin yhteys poliisiin. <https://peda.net/ylitornio/tjr/milloin-yhteys-poliisiin.pdf?file/download/4ac3717be689c3722e45399ca59f825b23efd552/Milloin%20yhteys%20poliisiin.pdf>

Poliisi: Nuori rikoksen tekijänä. <https://poliisi.fi/nuori-rikoksen-tekija>

Poliisilaitosten kouluyhteistyön koordinaatioryhmän jäsenet: Poliisin ja koulujen yhteistyö - milloin ja miten yhteys poliisiin. https://peda.net/viitasaari/haapaniemenkoulu/koulu25-hanke/poliisin-ja-koulujen-yhteistyö-milloin-ja-miten-yhteys-poliisi?file/download/4312aefeb7fd170848d49c36fa2b30942fb956f5/Poliisin%20ja%20koulujen%20yhteisty%C3%B6_milloin%20ja%20miten%20yhteys%20poliisiin.pdf

Rikosuhripäivystys: Alaikäinen rikosprosessissa. <https://www.riku.fi/rikoksen-uhrina/lapsi-ja-nuori-rikoksen-uhrina/alaikainen-rikosprosessissa/>

Rikosuhripäivystys: Kiusaaminen. <https://www.riku.fi/rikoksen-uhrina/lapsi-ja-nuori-rikoksen-uhrina/kiusaaminen/>

Suomen Vanhempainliitto ry: Kiusaaminen, väkivalta ja aikuisten vastuu. <https://vanhempainliitto.fi/kiusaaminen-vakivalta-ja-aikuisten-vastuu/>

THL: Lainsäädäntö. <https://thl.fi/palvelut-ja-asiointi/valtion-sosiaali-ja-terveydenhuollon-erityispalvelut/rikos-ja-riita-asioiden-sovittelu/lait-ja-oikeudet>

THL: Tietoa sovittelusta kouluille. <https://thl.fi/palvelut-ja-asiointi/valtion-sosiaali-ja-terveydenhuollon-erityispalvelut/rikos-ja-riita-asioiden-sovittelu/tietoa-sovittelusta-kouluille>

Yhdenvertaisuusvaltuutettu: Yhdenvertaisuuden edistäminen. <https://yhdenvertaisuusvaltuutettu.fi/yhdenvertaisuuden-edistaminen>

